

PROBLEMY REWITALIZACJI KOLORYSTYCZNEJ OSIEDLI MIESZKANIOWYCH Z WIELKIEJ PŁYTY W POLSCE – MIĘDZY SZTUKĄ A KICZEM¹

PROBLEMS OF THE COLOUR REVITALIZATION OF THE LARGE PANEL SYSTEM HOUSING ESTATES IN POLAND – BETWEEN ART AND KITSCH

Justyna Tarajko-Kowalska

dr inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Miast i Regionów

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie problematyki rewitalizacji postkomunistycznych, prefabrykowanych bloków mieszkalnych w Polsce. Wraz z procesem termomodernizacji, pojawia się szansa ich estetycznej odnowy, która jest niekiedy wykorzystywana, ale też w wielu przypadkach zaprzepaszczana. Na wybranych realizacjach zaprezentowane zostaną udane projekty rewitalizacji kolorystycznej, a także przykłady negatywne, które stają się przyczyną powstania szeregu inicjatyw społecznych, promujących estetyczną odnowę bloków z wielkiej płyty.

Słowa kluczowe: rewitalizacja kolorystyczna, osiedle bloków z wielkiej płyty.

ABSTRACT

The aim of this article is to present the problem of the revival of post-communist prefabricated blocks of flats in Poland. The process of thermal efficiency improvement entails a chance for the aesthetic renovation of these blocks, which is sometimes actually implemented but in many cases unfortunately abandoned. Successful projects of colour revival will be presented on selected examples. There will also be negative examples shown that give rise to a range of social initiatives promoting the aesthetic renovation of large-panel blocks.

Key words: colour revitalization, Large Panel System housing.

¹ Artykuł w wersji skróconej został opublikowany w języku angielskim w materiałach konferencyjnych 12th Congress of the AIC "Bringing colour to life", 8-13.07.2013, Newcastle upon Tyne, Wielka Brytania, The Colour Group 2013 jako: *Colour revival of residential estates built of prefabricated large panels in Poland – between art and kitsch*. Powodem powtórnej publikacji jest potrzeba dotarcia do szerszego grona czytelników – szczególnie w Polsce - oraz możliwość poszerzenia treści artykułu o dodatkowe informacje. Artykuł dotyczy zagadnień szczególnie istotnych współcześnie w kontekście kształtowania estetycznego osiedli mieszkaniowych wielu miast polskich, dlatego zasadne wydaje się opublikowanie go w polskim czasopiśmie naukowym, również w wersji polskojęzycznej.

1. WPROWADZENIE: „MASZYNA DO MIESZKANIA” – KŁOPOTLIWE DZIEDZICTWO

Wiele zasobów mieszkaniowych w Polsce, podobnie jak w innych krajach postkomunistycznych, to tzw. Wielkie Zespoły Mieszkaniowe (WZM), czyli osiedla wielopiętrowych bloków, wzniesionych w technologii prefabrykowanej tzw. wielkiej płyty. Technologia ta została wprowadzona po II wojnie światowej, kiedy to rozpoczął się proces odbudowy zniszczeń i wymagane było szybkie zaspokojenie rosnących potrzeb mieszkaniowych. Modułowy system budownictwa, oparty na betonowych elementach konstrukcyjnych przygotowywanych poza placem budowy, rozpowszechnił się w polskim budownictwie mieszkaniowym szczególnie w latach 70-tych i 80-tych XX wieku². Obecna w ówczesnym planowaniu miast idea rozdzielności funkcji mieszkania, pracy i wypoczynku, zgodna z zasadami modernizmu, przekazanymi m.in. w Karcie Ateńskiej z 1933r., doprowadziła do powstania licznych osiedli, usytuowanych na obrzeżach miast, złożonych z corbusierowskich „maszyn do mieszkania” - wysokościowców o standardowej formie i technologii. Zgodnie z postulatem Le Corbusiera, elewacje budynków pozostawiano w surowym betonie, bez kosztownych tynków i okładzin. Również ograniczone możliwości wykonawców wpływały na monotonię architektury odzwierciedlającą się w upraszczaniu kształtu budynków, rezygnacji z detalu czy stosowaniu powtarzalnych jednostek³. Ta minimalistyczna, surowa estetyka związała się na trwałe z okresem socjalizmu – a powszechny brak koloru, widoczny nie tylko w architekturze, ale także w dostępnych na rynku towarach - od ubrań po samochody - sprawił, że wszechobecna szarość stała się niemalże synonimem tych czasów. Polskie miasta doby komunizmu to szara architektura bloków z wielkiej płyty i pociemniałych ze starości, nieodnawianych kamienic (ryc.1).

Ryc. 1. Typowe, nieotynkowane budynki z wielkiej płyty na jednym z krakowskich osiedli. Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 1. Typical, raw large panel system housing on one of Krakow's settlements. Source: photo by J. Tarajko-Kowalska

Ryc. 2. Bloki z wielkiej płyty w trakcie termomodernizacji - Kraków. Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 2. Large Panel System Housing during thermal modernization - Cracow. Source: fot. J. Tarajko-Kowalska

W latach 90-tych XX w. pogarszający się stan techniczny tych obiektów oraz związanej z nimi infrastruktury technicznej sprawił, że istotny stał się problem ich przebudowy, modernizacji lub wyburzenia. W Polsce mieszkania w tych, obecnie ponad 30-letnich obiektach, charakteryzuje z jednej strony niska wartość na wtórnym rynku nieruchomości, a z drugiej niskie koszty użytkowania. Te czynniki sprawiają, że są one bardzo popularnym miejscem zamieszkania, szczególnie jako tzw. mieszkania pierwsze lub pod wynajem. Szacuje się, że obecnie zamieszkuje w nich około 12 mln mieszkańców. Wysoki odsetek

² Makowski, Ł., 2010. *Rewitalizacja terenów otwartych w osiedlach z wielkiej płyty*, http://www.nfosigw.gov.pl/gfx/nfosigw/userfiles/files/aktualnosci/2010/kwiecien/prace_magisterskie/lukasz_makowski.pdf, dostęp 4.05.2013

³ Basista A., *Betonowe dziedzictwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2001

mieszkań w blokach wielkopłytowych, wynoszący obecnie w Polsce 40% sprawił, że budynki te nie są wyburzane i zastępowane obiektami o wyższym standardzie, jak to ma miejsce np. w byłym NRD, lecz są poddawane rewitalizacji. Ze względu na brak kompleksowych programów odnowy oraz środków na finansowanie pogłębionej przebudowy, osiedla poddaje się na ogół jedynie podstawowym remontom technicznym i termomodernizacji (ryc.2)⁴.

2. TERMOMODERNIZACJA – OKAZJA DO ODNOWY WIZUALNEJ I ESTETYCZNEJ

Wymagana przepisami prawa budowlanego konieczność podniesienia izolacyjności cieplnej ścian obiektów wykonanych w technologii prefabrykowanej, stała się okazją do zmiany ich wizerunku estetycznego, za sprawą nadania nowych barw. Początkowo nawet najbardziej intensywne zestawienia, pojawiające się na odnawianych elewacjach, wydawały się pozytywną odmianą, wyrazem oderwania się od „szarości” czasów komunizmu. Jednak wraz z rozpowszechnianiem się tej spontanicznej, ale też partyzanckiej twórczości kolorystycznej w urbanistycznym otoczeniu, zaczęto zauważać problem braku koordynacji podejmowanych działań, które w miejsce podnoszenia jakości estetycznej przestrzeni społecznej, generować zaczęły chaos kolorystyczny.

W przeważającej większości renowacji kolorystyka jest bowiem jaskrawa, nie powiązana z podziałami kompozycyjnymi elewacji. Odcienie barwne bywają wybierane przez członków spółdzielni mieszkaniowych, często podług ich osobistych preferencji barwnych – bez uwzględnienia tektoniki budynku, ani jego usytuowania w przestrzeni. Niejednokrotnie osiedla mieszkaniowe, a nawet pojedyncze obiekty, znajdują się we władaniu kilku wspólnot, co powoduje, że poszczególne bloki w zespołach są remontowane w różnym czasie i malowane według odmiennych koncepcji kolorystycznych, często niespójnych i nieharmonijnych. Powoduje to zacieranie koncepcji urbanistycznej osiedla, która w oryginalnym projekcie była przeważnie bardzo czytelna. Również architekturę wielu obiektów cechują dobre proporcje, przemyślane podziały i detale, wyróżniające je na tle masowej produkcji budowlanej. Tymczasem ich ściany bywają traktowane jak wielkometryczne płótna malarskie, które pokrywane są obrazami tęczy, kółek, zygzaków, pasków, kwiatów i zwierzęcych postaci, przywodzącymi na myśl zajęcia plastyczne w przedszkolu. Kontrolni plastyka miejskiego są podporządkowane jedynie obiekty zabytkowe, których właściciele muszą przed malowaniem konsultować projekt z konserwatorem, reszta może bez przeszkód eksperymentować z kolorami⁵. Negatywnych przykładów zeszepeconych wadliwie dobraną kolorystyką jest wiele na całym obszarze Polski – od pojedynczych obiektów po całe osiedla. Jednym z nich może być osiedle Retkinia w Łodzi, wzniesione w latach 70-tych dla około 100 tysięcy mieszkańców. Ściany wielu tworzących osiedle obiektów stały się tłem dla obrazów o powierzchni nawet kilku tysięcy metrów kwadratowych. Mimo że projektowane przez artystów i zatwierdzone przez plastyka miejskiego, wzory nie mają ambicji "artystycznych". To najczęściej maksymalnie uproszczone motywy m.in. piramidy, słońce, tęcze, rybki i koniki morskie oraz inne bajkowe, wielobarwne postacie. Członkowie spółdzielni mieszkaniowej są przekonani, że to słuszny wybór,

⁴ Ciarkowski B., Niechciane dziedzictwo – koncepcje i strategie rewitalizacji osiedli z wielkiej płyty, [w:] Monografia – Uroda Miasta, z cyklu Odnowa krajobrazu miejskiego – Urban Landscape Renewal ULAR4, Wydawnictwo Wydział Architektury Politechniki Śląskiej i Komitet Architektury i Urbanistyki PAN, Gliwice 2009, str. 371-380; Gronostajska B. 2010. Zespoły mieszkaniowe z wielkiej płyty w XXI wieku – problemy, perspektywy, *Architecturae e Atribus*, vol.2 no 2(4). Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, dostępny także onlin.e.: <http://www.wa.pb.edu.pl/uploads/downloads/3--Barbara-Gronostajska---Zespoły-mieszkaniowe-z-wielkiej-płyty-w-XXI-wieku---problemy-i-perspektywy.pdf>

⁵ Maciejewska B., 22.04.2012. Osiedla zmieniają się w koszmarki. Czas to powstrzymać, Dostępne online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11591368,Osiedla_zmieniaja_sie_w_koszmarki__Czas_to_powstrzymac.html#ixzz2EpJkZJ9x, dostęp 04.05.2013

a barwy „wesołe i przyjemne, a nie smutne i szare”⁶ wykorzystano po to aby rozbić wizualną monotonię monumentalnych ścian bloków. Działanie to, niewątpliwie ideowo słuszne, przynosi jedynie pozorne podniesienie jakości estetycznej osiedla i choć w skali jednego budynku może wywierać pozytywne wrażenie, to w skali urbanistycznej kreuje jedynie „skażenie kolorystyczne”. Nierzadko powstają pomysły ciekawe, ale całkowicie niezwiązane z całością osiedla, podczas gdy specyfiką blokowisk jest i zawsze było odczytywanie ich w zespołach.

Główne wady przeprowadzanych renowacji elewacji to:

- działanie „punktowe” - brak kompleksowych rozwiązań dla całych zespołów urbanistycznych,
- dobór barw nie uwzględniający bezpośredniego sąsiedztwa i tła obiektów,
- zbyt jaskrawe i nasycone odcienie barw,
- źle dobrane zestawienia kolorów o zbyt dużym nasyceniu i intensywności,
- rozmieszczenie barw na elewacji bez uwzględnienia podziałów architektonicznych,
- wprowadzanie wieloprzestrzennych wzorów, niedopasowanych do skali człowieka i jego percepcji.

3. ZJAWISKO „SKAŻENIA KOLORYSTYCZNEGO” – POSZUKIWANIE ROZWIĄZANIA PROBLEMU

Zjawisko „infekcji estetycznej” lub „pastelozji”⁷, „zarażającej” kolejne osiedla i bloki stało się ostatnio przedmiotem dużego zainteresowania społecznego, co rzadko zdarza się w historii koloru w architekturze. Podejmuje się szereg inicjatyw mających na celu przeciwdziałanie szpecącym odnowom bloków z wielkiej płyty.

3.1. „Wielka płyta- wielka sztuka” – humanizacja blokowisk przez sztukę

Jednym ze sposobów ponoszenia jakości wizualnej osiedli z wielkiej płyty jest wprowadzanie na elewacje obiektów (głównie ściany szczytowe, bez okien) wielkoformatowych reprodukcji obrazów znanych artystów malarzy. Celem jest humanizacja pozbawionych cech indywidualnych blokowisk poprzez tworzenie nowatorskich galerii na wolnym powietrzu. Próba wprowadzenia sztuki wyższej na ściany blokowisk powiodła się już w m.in. Gdańsku, na osiedlu Zaspą, wzniesionym w latach 70-tych dla około 40 tys. mieszkańców. Pierwsze monumentalne malowidło powstało w 1997 roku, z okazji 1000-lecia miasta. W ramach Europejskiego Festiwalu Malarstwa Monumentalnego „Monumental Art.”, organizowanego od 2009 roku, powstało już przeszło 40 murali. Wielka płyta pokryta została obrazami nawiązującymi do kilku znaczących rocznic m.in. 70-lecia wybuchu II wojny światowej czy jubileuszu obrad okrągłego stołu⁸. Także w Krakowie, w 2008 roku jako jeden z punktów nowej Strategii Promocyjnej Miasta Krakowa na lata 2008-2012, opracowanej przez firmę Eskadra Market Place, pojawił się plan rewitalizacji blokowisk pod nawą pod nazwą „Wielka płyta - wielka sztuka”. Pomysł ten zakładał utworzenie „największej na świecie” galerii sztuki współczesnej, gdzie wielkopłytowe fasady byłyby wykorzystane jako gigantyczne płótna, dla realizacji dzieł malarskich znanych artystów⁹. Mimo poparcia Prezydenta Miasta dla tego projektu nie został on wprowadzony w życie, prawdopodobnie z powodu zbyt wysokich kosztów realizacji.

Podobną inicjatywę pt. „Azorskie Murale” promują dwa lokalne portale internetowe: osiedlatory.pl i krowoderska.pl. (maj 2013r.) Pomysłodawcą jest kulturoznawca Grzegorz

⁶ Skłodowska M., 20.11.2006. *Pastelowa orgia barw na polskich blokowiskach*, Dostępne online http://forum.gazeta.pl/forum/w,132,52582199,52582199,Pastelowa_orgia_barw_na_polskich_blokowiskach.html dostęp 04.05.2013

⁷ określenia pochodzą ze strony Pospolitego Ruszenia www.pospoliteruszenie.com

⁸ www.monumentalart.eu

⁹ Wójcik M. 2008. *Wielka płyta – wielka sztuka*, Dostępne online <http://krakoff.info/2008/01/11/wielka-plyta-wielka-sztuka/>, dostęp 4.05.2013

Krzywak, który proponuje także na tym krakowskim osiedlu utworzenie galerii wielkoformatowych murali z wykorzystaniem dzieł młodopolskich artystów, którzy mają na Azorach swoje ulice¹⁰. Na osiedlu znajduje się już jeden mural: reprodukcja fragmentu obrazu artystki Marii Jaremy pt. *Penetracje*, namalowana na ścianie o wymiarach 10x30m (ryc.6). Wydaje się jednak, że samo założenie tych projektów, choć ciekawe jako wydarzenie artystyczne nie stanowi rozwiązania problemu wszystkich blokowisk i może być traktowane jako punktowa interwencja w dokładnie wyselekcjonowanych obiektach.

3.2. Akcja „Pospolite Ruszenie”

Jednym z najciekawszych projektów, mających na celu poprawę wizerunku estetycznego polskich miast, za sprawą „dobrze użytego” koloru jest akcja *Pospolite Ruszenie*, której pomysłodawcą jest wrocławski muzyk i performer Łukasz Rostkowski, pseudonim L.U.C. Inicjatorzy akcji chcą, „poprzez „wyprowadzanie” sztuki na ulice oraz stymulowanie i uświadamianie społeczeństwa, poprawiać krajobraz miast i motywować do indywidualnych przedsięwzięć zmieniających wygląd oszpeconych tandetną kolorystyką zabudowań. Dzięki spójnym i przemyślanym renowacjom chcą tworzyć osiedla-galerie oraz promować nowy pomysł na rewitalizację osiedli w całej wschodniej Europie”¹¹.

Akcja rozpoczęła się w czerwcu 2011r. udaną realizacją kolorystyki dla bloku przy ul. Świeradowskiej we Wrocławiu, nazywanego obecnie „Cud na Gaju”. Dzięki odwadze inwestora i pomysłowi artystów typowy blok zmienił się niewielkim kosztem w interesujący i oryginalny. Elewacje ozdobiono stonowanymi kolorystycznie graficznymi sylwetami łosia, flamingów, koguta i czapli brodzących w trawie. Mimo malarskiego potraktowania elewacji, w tym przypadku wykorzystano eksponowaną lokalizację i potencjał budynku aby stworzyć nową jakość w przestrzeni¹².

Kolejnym efektem inicjatywy *Pospolite Ruszenie* stał się w 2011r. konkurs na odnowę elewacji obiektu przy ul. Przestrzennej na osiedlu Huby we Wrocławiu. W konkursie wzięli udział zarówno profesjonalści z różnych pracowni architektonicznych, artyści uliczni jak i amatorzy. Nadesłano 58 projektów z Polski i zagranicy m.in. z Hiszpanii, Niemiec, Francji. Zwyciężył projekt autorstwa Aleksandry Midor i Mateusza Przybyłowskiego, który doczekał się również realizacji. Na białym tle elewacji wprowadzono motywy stonowanej zieleni i roślin, które udanie wpisują się w przestrzeń wokół bloku. Jest to „praca o wysokich walorach artystycznych, estetyczna a jednocześnie prosta w swojej formie”¹³. Stanowi ona także pewnego rodzaju kompromis między ambicjami artystycznymi twórców i wizją mieszkańców bloku a możliwościami finansowymi spółdzielni.

3.3. Akcja reFRESH - Odśwież swój blok

Działania *Pospolitego Ruszenia* we Wrocławiu stały się inspiracją dla zorganizowanego w 2012r. krakowskiego projektu reFRESH „Odśwież swój blok”, którego główną ideą było rozpoczęcie dyskusji nad sposobem odnawiania i malowania polskich blokowisk a także wprowadzenie elementów sztuki i designu na polskie bloki. W pierwszej części akcji wyłoniono w drodze konkursu blok przy ulicy Lipińskiego 18 na osiedlu Ruczaj, który wymagał odremontowania i odświeżenia wyglądu elewacji (ryc.3). W drugiej części projektu należało stworzyć graficzny projekt elewacji bloku, który wpisywałby się w charakter otoczenia oraz byłby oryginalną i estetyczną propozycją na poprawę wyglądu budynku. Wśród kilkudziesięciu propozycji zgłoszonych na krakowski konkurs były zarówno syntetyczne, zgeometryzowane wersje, nawiązujące do naturalnych podziałów wertykalnych

¹⁰ Mrowiec, M. 28.04.2013. Azory staną się największą galerią świata?, Dostępne online <http://www.gazetakrakowska.pl/artykul/881225,azory-stana-sie-najwieksza-galeria-swiata-wizualizacje,1,2,id,t,sm,sg.html#galeria-material>, dostęp 04.05.2013

¹¹ www.pospoliteruszenie.com

¹² Saraczyńska, A., 28.08.2011. *Pomalowanie bloku nie poprawi wyglądu całego osiedla*. Dostępne online <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/51,35771,10155452.html?i=1#ixzz2SKagrHDR>, Dostęp 4.05.2013

¹³ fragment opinii jednego z jurorów konkursu – LUC-a (www.pospoliteruszenie.com)

i horyzontalnych elewacji, jak i czasem bardzo śmiałe wariacje kolorystyczne, dynamiczne propozycje graficzne, rodem z komiksów czy sztuki ulicy. Nie brakowało także projektów bardziej malarskich, traktujących ściany jak duże płaszczyzny obrazu. Pojawiały się również wątki zakładające wtopienie bloku w naturę i unifikację z otoczeniem poprzez pomalowanie bloku w motywy trawy, drzew, chmur czy krajobrazu. Zwyciężył projekt Pauliny Lichwińskiej, proponujący wykonanie wielkoformatowej kompozycji inspirowanej domkiem na drzewie. Prawdopodobnie na werdykt konkursowy miało wpływ także to, że charakter projektu był ściśle związany z ideami Grolsch ArtBoom Festival - festiwalu promującego sztukę współczesną i sztukę w przestrzeni publicznej - w ramach którego konkurs był realizowany¹⁴. Według autorki w pracy „organiczność i poczucie swobody są skonstrastowane ze sztywnymi ramami bloku i jego bezosobowością”. Unika ona „geometrycznych kształtów, tak bardzo powielanych i przewidywalnych, na rzecz powrotu do swojego dzieciństwa, natury oraz świata fantazji i bajki.” Z przyczyn prawno-ekonomicznych, projekt nie został jednak zrealizowany. Mimo przekazania go Spółdzielni Mieszkaniowej do ewentualnego wykorzystania przeprowadzony końcem 2013 remont elewacji bloku nie uwzględnił żadnego elementu projektu. Wydaje się jednak, że głównym powodem był zbyt duży stopień skomplikowania rysunku, utrudniającego jego precyzyjną realizację (ryc.3, 4).

Ryc. 3. Budynek przy ul. Lipińskiego w Krakowie wyłoniony do konkursu „Odśwież swój blok” - wygląd oryginalny. Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 3.. Block of flats at 18 Lipińskiego Street in Cracow selected for the action “Refresh your block” – original appearance. Source: photo by J. Tarajko-Kowalska

Ryc. 4. Budynek przy ul. Lipińskiego wyłoniony do konkursu „Odśwież swój blok” – obecny wygląd po modernizacji Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 4. Block of flats at 18 Lipińskiego Street in the Ruczaj estate selected for the action “Refresh your block” – current appearance after renovation. Source: photo by J. Tarajko-Kowalska

¹⁴ refreszkrakow.blogspot.com

4. POSZUKIWANIE SPÓJNYCH ROZWIĄZAŃ DLA CAŁEJ PRZESTRZENI OSIEDLI

Akcje pozytywnego przeobrażenia przestrzeni miejskiej spotykają się z dużym odzewem społecznym. Na stronie internetowej www.pospoliteruszenie.com nadsyłane są z całej Polski nie tylko przykłady „zainfekowanych” obiektów, ale także realizacje wzorcowe, a nawet projekty zmiany wyglądu istniejących bloków - niektóre będące nową kreacją, inne nawiązujące do niezrealizowanych pierwotnych projektów. Pojawia się także coraz więcej udanych termomodernizacji jak np. ta zrealizowana przez Ultra Architects przy pl. Waryńskiego w Poznaniu dla budynku zaprojektowanego przez prof. Jana Węclawskiego pod koniec lat 50. Architekci przygotowali projekt remontu zachowujący oryginalną kolorystykę budynku i eksponującą jego detale. Realizacja ta znalazła się w albumie "101 najciekawszych polskich budynków dekady"¹⁵.

Dzięki współpracy spółdzielni z architektami z Ultra Architects także trzy bloki na os. Chrobrego w Poznaniu zyskały stonowane elewacje i interesujący akcent kolorystyczny na balkonach. Architekci odwołują się do oryginalnego rozkładu barw - frontowa i tylna elewacja będą jasne, a szczytowe ściany ciemniejsze. Prostokątne bryły różnić się będą między sobą jedynie kolorem okładzin balkonów – wybrano czerwień, zieleń i błękit. Na ścianach szczytowych i na obudowach balkonów wykorzystany zostanie również motyw mozaiki, która oryginalnie pokrywała elewacje bloków. Wzór mozaik balkonowych jest efektem losowych rzutów kostką do gry, co ma na celu optyczne rozbicie i urozmaicenie elewacji oraz wprowadzenie cech indywidualizacji¹⁶. Projekt ten, jako jeden z niewielu, nawiązuje do wykorzystywanej w latach 70-tych i 80-tych do zdobienia obiektów z wielkiej płyty (balkonów lub całych ścian) tzw. vitromozaiki - tworzonej z kwadratowych, szklanych płytek o wymiarach 2x2cm, występującej w różnych kolorach: m.in. odcieniach beżu i brązu, bieli, błękitu, żółci i kremu. Była ona produkowana od połowy lat 70-tych w Hucie Szkła „Wałbrzych” w formie pojedynczych płytek lub kwadratowych mat ułatwiających montaż lub gotowych płyt elewacyjnych¹⁷.

Na uwagę zasługują także kompleksowe projekty rewitalizacji kolorystycznej osiedli, które są możliwe jedynie dzięki współpracy architektów z członkami spółdzielni i mieszkańcami. Zespół projektantów AQ7 zaproponował dla wrocławskiego osiedla Popowice kolorystykę od świeżych odcieni zieleni we wschodniej części osiedla do ciepłych czerwieni na zachodzie, która nie tylko ma podnieść estetykę pojedynczych bloków, ale także ułatwić orientację w przestrzeni oraz wzmocnić identyfikację wizualną. Według wstępnego projektu wydzielono pięć segmentów kolorystycznych, wyznaczonych przez poprzeczne ulice łączące Popowicką i Legnicką. Dodatkowo na skrajnych budynkach tuż przy nazwie ulicy i numerze bloków prawdopodobnie pojawią się zwierzęce symbole odnoszące się do nazw ulic np. niedźwiedź od ul. Niedźwiedziej, bóbr od ul. Bobrzej czy jeleni od ul. Jeleniej¹⁸.

W 2009 roku został opracowany na zlecenie Spółdzielni Mieszkaniowej projekt kompleksowej kolorystyki dla osiedla Krakowska-Południe w Rzeszowie. Architekci z SARP zaproponowali stworzenie ogólnych wytycznych, w ramach których kolorystyka poszczególnych bloków może być opracowywana indywidualnie. Barwy bloków położonych najniżej mają być ciepłe, szaro-zielonkawe, budynki położone nad nimi piaskowe i brązowe, a na samej górze stalowo-szare. Zaproponowane kolory mają być podstawą, którą można

¹⁵ Wybieralski, M., 28.11.2012, Na Piątkowie będą mozaiki zamiast pisanek, Dostępne online http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36001,12937346,Na_Piatkowie_beda_mozaiki_zamiast_pisanek.html#ixzz2SKAqn3ur, dostęp 4.05.2013

¹⁶ ibidem

¹⁷ Zagadnieniu vitromozaiki poświęcono jedną z Kronik Filmowych z 1977 roku <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=en/node/6024>. Jednak nawet autorzy filmu wskazują na niewykorzystany już wówczas potencjał tego materiału, który, ze względu na wymaganą przy montażu dużą precyzję nie był używany na dużą skalę. Współcześnie, w procesie termomodernizacji większość mozaik została zakryta.

¹⁸ Gołębiowska M. 17.04.2012. Czy spodobają się nowe kolory bloków na Popowicach? Dostępne online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11549288,Czy_spodobaja_sie_nowe_kolory_blokow_na_Popowicach_.html, dostęp 4.05.2013

uzupełniać innymi podczas projektowania. Na niższych blokach akcenty kolorystyczne mają rozciągać się w poziomie, wyższe mają być optycznie podniesione wyciągnięte w górę poprzez pionowe akcenty z wyodrębnieniem najwyższych kondygnacji. Plan realizacji przewidziano na siedem lat, jednak już obecnie można zaobserwować znaczne postępy – wiele obiektów otrzymało nowe barwy, dzięki czemu osiedle zyskało nową jakość, a duże numery adresowe na budynkach ułatwiają orientację i nadają obiektom cech indywidualności¹⁹.

Wiele wskazuje również na to, że wkrótce opracowany zostanie rządowy program rewitalizacji i modernizacji bloków z wielkiej płyty. Debata na ten temat rozpoczęła się w grudniu 2012r., ale już w latach 2006-2007, na forum państw Grupy Wyszehradzkiej, prowadzono rozmowy, których celem było połączenie sił Polski, Węgier, Czech i Słowacji, we wspólnych staraniach w Brukseli o pieniądze z Unii Europejskiej, z których finansowane byłoby takie przedsięwzięcie. Działania mają być skoncentrowane na poprawie stanu technicznego budynków i uatrakcyjnieniu miejsca zamieszkania, co w konsekwencji powinno prowadzić do wzrostu satysfakcji mieszkańców osiedli (ryc.5,6)²⁰.

Ryc. 5. Przykład udanej rewitalizacji kolorystycznej bloku przy ul. Kazimierza Wielkiego w Krakowie. Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 5. Successful colour revitalization of the housing estate on Kazimierza Wielkiego str. In Cracow. Source: photo by J. Tarajko-Kowalska

Ryc. 6. Jeden z niewielu murali w Krakowie – Marta Jarema „Penetracje”. Źródło: fot. J. Tarajko-Kowalska

Fig. 6. One of the few murals on the block walls in Cracow – Marta Jarema “Penetracje”. Source: photo by J. Tarajko-Kowalska

¹⁹Gernand A., 09.02.2009, Kolor bloku pod kontrolą, Dostępne online: <http://www.bryla.pl/bryla/1,85301,6251068.html>, dostęp 09.05.2013

²⁰ Henzel P., 06.01.2013. *Plan rewitalizacji osiedli obejmie całą Polskę. Andrzej Adamczyk: to olbrzymie wyzwanie*, Dostępne online <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/plan-rewitalizacji-osiedli-obejme-cala-polske-and,1,5385540,wiadomosc.html>, dostęp 04.05.2013

5. PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Osiedla z wielkiej płyty stały się jednym ze znaków rozpoznawczych wielu krajów bloku wschodniego, w tym także Polski. Obiekty te mają swoistą szlachetność i surową, minimalistyczną estetykę, która ukształtowała na przestrzeni 40 lat swego istnienia miliony ludzi i z którymi związana jest pewna tożsamość społeczna i kulturowa²¹. Ich rewitalizacja, polegająca choćby na odnowie elewacji może podnieść wartość osiedli, tylko jeżeli jest właściwie przeprowadzona. Liczne akcje, prowadzone na rzecz poprawy wizerunku estetycznego polskich osiedli wielkopłytyowych - jak Pospolite Ruszenie - pokazują, że społeczeństwo zaczyna poszukiwać w swoim otoczeniu czegoś więcej niż jarmarcznej i przypadkowej kolorystyki, domagając się rozwiązań kompleksowych. Jednak każde osiedle i każdy budynek należy rozpatrywać osobno, uwzględniając jego specyfikę, a ich nowa kolorystyka musi być projektowana świadomie.

Wiele bloków ma ciekawą architekturę i wystarczy jedynie wrócić do pierwotnego projektu, by znów wyglądały dobrze. Malarskie potraktowanie bloków ma sens jedynie na elewacjach pozbawionych cech szczególnych i może dotyczyć tylko nielicznych obiektów²². Analiza udanych przykładów pokazuje, że najlepiej sprawdzają się te realizacje, których autorzy „nie czynią z tej architektury bohaterów przestrzeni, ale sprawiają, że jest ona tłem dla toczącego się w jej cieniu życia”²³. Są to projekty, które wynikają ze zrozumienia czym jest blok, które poprzez oszczędne i umiejętne dobranie barw wydobywają istotę tej architektury, równocześnie nadając jej nową jakość i nową tożsamość (ryc.5,6).

PROBLEMS OF THE COLOUR REVITALIZATION OF THE LARGE PANEL SYSTEM HOUSING ESTATES IN POLAND – BETWEEN ART AND KITSCH²⁴.

1. INTRODUCTION: „A MACHINE FOR LIVING” – A TROUBLESOME LEGACY

As in other post-communist states, the Great Housing Estates, i.e. housing estates consisting of multi-storey blocks of flats built using the prefabricated-sections technology, make for an enormous part of Poland's housing stock. This technology was introduced after WWII, when the reconstruction of destroyed buildings began and the priority was to meet bulging housing needs. The modular construction system based on concrete structural elements prepared off the construction site became popular in the Polish housing construction industry especially in the 1970s and 1980s²⁵. The town-planning idea to separate housing, work and leisure uses, in keeping with modernist principles laid out, among others, in the Athens Charter of 1933, led to the development of numerous hous-

²¹ Sołoduha K. 2010. Krótka historia blokowisk. Dostępne online http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=258, dostęp 4.05.2013

²² Saraczyńska A., Pomalowanie..., op.cit.

²³ Wybieralski M., Na Piątkowie..., op.cit.

²⁴ Article in the shortened version was published in English in conference proceedings of the 12th Congress of the AIC "Bringing color to life", 8-13.07.2013, Newcastle upon Tyne, United Kingdom, The Colour Group, 2013, as: Colour revival of residential estates built of prefabricated large panels in Poland - between art and kitsch. The reason for re-publication is the need to reach out to a wider audience - particularly in Poland - and the possibility of extending the content of the article for additional information. This article applies to issues particularly relevant today in the context of the development of the residential areas aesthetics of many Polish cities, so it seems appropriate to publish it in Polish scientific journal, also in the Polish version.

²⁵ Makowski, Ł., 2010. Rewitalizacja terenów otwartych w osiedlach z wielkiej płyty, Available online http://www.nfosisgw.gov.pl/gfx/nfosisgw/userfiles/files/aktualnosci/2010/kwiecien/prace_magisterskie/lukasz_makowski.pdf, Accessed 4.05.2013

ing estates in the peripheries of cities, composed of Le Corbusier's "machines for living" – high-rise buildings with a standard form and technology.

Just as proposed by Le Corbusier, elevations of buildings were left with raw concrete, without applying costly plaster or linings. Also the limited capabilities of the doers influenced the monotony of architecture reflecting in simplifying the shape of the buildings, the resignation of the detail or the use of repeating units²⁶. This minimalist, raw aesthetics became inextricably associated with the socialist time, and the general lack of colour, not only in architecture but also products available in the market – from cloths through cars – made the ubiquitous greyness a synonym of the time. Polish cities of the communist era are marked by grey architecture of large prefab-section blocks of flats and dilapidated tenement houses, grey because of age (Fig.1).

In the 1990s, the deteriorating technical conditions of those buildings and related technical infrastructure made the problem of redeveloping, renovating or demolishing them grow more serious. In Poland, apartments in those now 30-year-old buildings are marked by a low value on the secondary market and low operation cost. These factors make them very popular living places, especially as the first apartment or for rent. It is estimated that the buildings today provide housing to 12 million people. Due to a high rate of flats in prefab-section housing estates (today some 40% in Poland), the buildings are not demolished and replaced by higher-standard developments as this is the case in the former German Democratic Republic, for instance. They are renovated instead. Due to the lack of comprehensive revitalization schemes and funds to finance comprehensive redevelopment, the housing estates are only subject to minor repairs and thermal renovation (Fig.2)²⁷.

2. THERMAL RENOVATION – AN OPPORTUNITY FOR VISUAL AND AESTHETIC IMPROVEMENT

The necessity to raise thermal insulation standards of walls of the prefab-section buildings became an opportunity to change their look by imparting new colours to them. At the beginning, even the most daring colour combinations appearing on renovated elevations seemed to be a positive change, an act of breaking with the grey of the communist era. As this spontaneous and guerrilla colour activism became more popular in the urban environment, the fact that the activities conducted were not coordinated became more evident. The activities were generating colour chaos instead of improving the aesthetic aspect of the social space.

In most renovation cases, the colouring is bright and not correlated with any compositional divisions of the elevation. Hues are sometimes picked by members of housing cooperatives, often according to their personal colour preferences – without considering tectonics of the building or its spatial location. It is often the case that housing estates or even single buildings are managed by several cooperatives, as a result of which various blocks within a single estate are renovated at a different time and painted according to different colour concepts, often incongruous and disharmonious. This blurs town-planning concepts of housing estates, usually quite clear in the original design. The design of many buildings is often marked by good proportions, thought-through divisions and details making them stand out against the mass building production. However, their walls are treated like multidimensional painting canvass covered with images of rainbows, zigzags, stripes,

²⁶ Basista A., *Betonowe dziedzictwo*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2001

²⁷ Ciarkowski B., *Niechciane dziedzictwo – koncepcje i strategie rewitalizacji osiedli z wielkiej płyty*, [w:] *Monografia – Uroda Miasta, z cyklu Odnowa krajobrazu miejskiego – Urban Landscape Renewal ULAR4*, Wydawnictwo Wydział Architektury Politechniki Śląskiej i Komitet Architektury i Urbanistyki PAN, Gliwice 2009, str. 371-380; Gronostajska B. 2010. *Zespoły mieszkaniowe z wielkiej płyty w XXI wieku – problemy, perspektywy*, *Architectura e Atribus*, vol.2 no 2(4). Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Also available online <http://www.wa.pb.edu.pl/uploads/downloads/3--Barbara-Gronostajska---Zespoły-mieszkaniowe-z-wielkiej-płyty-w-XXI-wieku---problemy-i-perspektywy.pdf>

flowers and animals that bring to mind kindergarten art classes. Historic buildings are the only buildings to be subject to city art consultant's supervision and owners of those buildings need to consult the conservator on their design before painting anything. All other buildings can be objects of free colour experiments²⁸. There are many negative examples of buildings marred by improper selection of colours all over Poland – from single buildings to whole housing estates. One of the examples is the Retkinia estate in Łódź, built in the 1970s for some 100,000 residents. Walls of many buildings making up this housing estate are covered with paintings, some of them with an area of thousands of square metres. Although the patterns were designed by artists and were approved by the city's art consultant, they are far from "artistic." They are mostly figures simplified to the maximum: pyramids, a sun, rainbows, fish, seahorses, and other fairy-tale colourful figures. Members of the housing cooperative believe that this was the right choice and the "*pleasant and cheerful rather than sad and grey*"²⁹ colours were used to break the visual humdrum of the gigantic blocks. Undoubtedly, this initiative rests on the right idea, but its improvement of the estate's aesthetic quality is merely illusory. An impression may be positive in one-building scale, yet in the bigger town-planning perspective the action results in "colour pollution".

Often interesting ideas can be seen, that are completely unrelated to the whole of the housing estate, and the specific features of large prefab-section estates require them to be read as single complexes.

Main defects of elevation renovation projects completed include:

- acting "locally" - no comprehensive solutions for the whole town-planning complexes;
- colours being selected in a way that does not consider the immediate proximity and background of the buildings;
- excessively bright and saturated hues;
- improperly selected colour combinations with excessive saturation and intensity;
- elevations being painted without considering architectural divisions;
- the use of multidimensional patterns, maladjusted to the human scale and perception.

3. THE PHENOMENON OF "COLOUR POLLUTION" – SEARCHING FOR A SOLUTION TO THE PROBLEM

The phenomenon of "colour pollution" or "pastelosis" that "contaminates"³⁰ housing estates and blocks of flats has become a subject of enormous social concern, which has rarely happened through the history of colour in architecture. Numerous initiatives are undertaken to prevent renovation projects that can mar prefab-section buildings.

3.1 "Great Panel - Great Art" – Humanization of the settlements through Art

One of the ideas aiming to improve the visual quality of prefab-section housing estates is to bring large-scale reproductions of paintings by famous painters onto building elevations (mainly the upper sections, without windows). This idea is to humanize housing estates made up of blocks of flats by creating innovative outdoor galleries.

A successful attempt to introduce high art on building walls was made in Gdańsk in the Zaspas housing estate, originally constructed in the 1970s for about 40,000 residents. The

²⁸ Maciejewska B., 22.04.2012. Osiedla zmieniają się w koszmarki. Czas to powstrzymać, Available online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11591368,Osiedla_zmieniaja_sie_w_koszmarki__Czas_to_powstrzymac.html#ixzz2EpJkZJ9x, Accessed 04.05.2013

²⁹ The statement of one of the members of the local housing cooperative; Skłodowska M., 20.11.2006. *Pastelowa orgia barw na polskich blokowiskach*, Available online http://forum.gazeta.pl/forum/w,132,52582199,52582199,Pastelowa_orgia_barw_na_polskich_blokowiskach.html Accessed 04.05.2013

³⁰ all terms from www.pospoliteruszenie.com

first monumental mural was unveiled in 1997 on the occasion of the city's 1000th anniversary. To date, over 40 murals have been delivered as part of the MONUMENTAL ART European Monumental Painting Festival organised since 2009. The prefab-section buildings were covered with paintings alluding to important anniversaries, including the 70th anniversary of the outbreak of WWII and the anniversary of the Round Table Debate³¹.

One of the items in the new Krakow Promotional Strategy 2008-2012, developed by Eskadra Market Place and presented in 2008, included a plan to revitalise prefab-section estates: "Great Panel – Great Art." That idea was to develop the largest outdoor contemporary art gallery, with large elevations of prefab-section buildings used as giant canvases featuring works by famous painters³². Despite the support of the Mayor of the City of Krakow, the project was not implemented, probably due to its high cost.

A similar project (May 2013), entitled "Azory Murals," is promoted by two web portals, osiedlazory.pl and krowoderska.pl. An originator of this project is a culture expert Grzegorz Krzywak, who came up with an idea to create a large-format mural gallery in one of Krakow's housing estates that would show the works made by artists of the Małopolska Region who have their own streets named after them in the Azory estate³³. One mural is on the estate already exists one mural: reproduction of the painting by an artist Maria Jarema "Penetrations", painted on the wall with dimensions 10x30m (Fig.6).

It seems, though, that the underlying idea of those projects, indeed quite interesting as an artistic event, is not a solution to the problem of all block-of-flats estates and may be perceived only as a local intervention on precisely selected buildings.

3.2 "Pospolite Ruszenie" Campaign

One of the most interesting projects aimed at improving the aesthetics of Polish cities through properly used colours is the Pospolite Ruszenie campaign, put forth by a Wrocław-based musician and performance artist Łukasz L.U.C. Rostkowski. The originators of the project want to *"bring art to the streets and stimulate as well as educate the society with the aim to improve the city landscape and encourage the development of other projects seeking to change the look of elevations marred with kitsch colours. With consistent and well-planned renovation projects, they want to create housing-estate galleries and promote a new housing-estate revitalisation idea in Eastern Europe"*³⁴. The campaign commenced back in June 2011 with a successful colour renovation of the block of flats at Świeradowska Street in Wrocław, dubbed "Cud na Gaju" ("Gaj Miracle"). Thanks to the investor's boldness and the artists' idea, this typical block of flats was affordably turned into an interesting and original building. The elevations were decorated with graphic silhouettes of an elk, flamingos, a cock and a heron wading through a grassland, painted with subdued colours. Despite the painterly treatment, in this case the building's prominent location and potential were successfully used to deliver a new spatial quality³⁵.

Another result of the Pospolite Ruszenie campaign was a 2011 competition for the renovation of the building elevation at Przestrzenna Street in the Huby estate in Wrocław. Competition entries were made by professionals from architectural firms, street artists and amateurs alike. 58 designs from Poland and overseas (Spain, Germany and France, among others) were sent for competition. A winning project, already implemented, was designed by Aleksandra Midor and Mateusz Przybyłowski. The white background of the elevation features floral motifs painted with subdued colours, ideally correlating with the

³¹ www.monumentalart.eu

³² Wójcik M. 2008. Wielka płyta – wielka sztuka, Available online <http://krakoff.info/2008/01/11/wielka-plyta-wielka-sztuka/>, Accessed 4.05.2013

³³ Mrowiec, M. 28.04.2013. Azory staną się największą galerią świata?, Available online <http://www.gazetakrakowska.pl/arttykul/881225,azory-stana-sie-najwieksza-galeria-swiata-wizualizacje,1,2,id,t,sm,sg.html#galeria-material>, Accessed 04.05.2013

³⁴ www.pospoliteruszenie.com

³⁵ Saraczyńska, A., 28.08.2011. Pomalowanie bloku nie poprawi wyglądu całego osiedla. Available online <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/51,35771,10155452.html?i=1#ixzz2SKagrHDR>, Accessed 4.05.2013

space around the block. It is "a work of a high artistic value, visually appealing and yet simple in its form"³⁶. It also strikes a balance between the creators' artistic ambitions and the building inhabitants' vision and the cooperative's budget.

3.3 reFRESH Campaign – Refresh Your Block

Pospolite Ruszenie activities inspired the Krakow reFRESH "Refresh your block" project held in 2012, primarily aiming to launch a discussion on renovating and painting Polish housing estates and bring art and design elements into Polish housing estates. In the first part of the campaign, a block of flats at 18 Lipińskiego Street in the Ruczaj estate was selected. The block required renovation and redecoration of the elevation (Fig.3). The second part of the project consisted in creating a graphic design for the building's elevation that would fit into a specific character of the surroundings, be an original and visually appealing idea, and improve the building's look. Dozens of projects entered in the Krakow competition included both synthetic, geometry-inspired proposals, alluding to natural vertical and horizontal divisions of the elevation and, sometimes pretty daring, colour variations and dynamic graphic ideas flirting with comics and street art. The entries also included some painterly designs, using walls as vast canvass. Other designs proposed to blend the building with nature and unify it with its surroundings by painting it with motifs of grass, trees, clouds and landscape. Paulina Lichwicka's winning project proposed to paint a large-format composition inspired by a house on tree. According to the author: "the organic nature and a sense of freedom are contrasted against the rigid framework of the building and its impersonality." The author avoids "geometrical shapes, repeated so often and so predictable, in favour of returning to her childhood, nature and the world of fantasies and fairy tales." For financial and legal reasons, the project has not been implemented. It was given to the Housing Cooperative for possible use during the prospective renovation projects. It seems, however, that the main reason was that the project was overly complex and it would be quite difficult to precisely put it into practice. The competition verdict was probably impacted by the fact that the design was closely tied with ideas of the Grolsch ArtBoom Festival - a festival promoting contemporary art and public space art - as part of which the competition was held (Fig.3,4)³⁷.

3.4 Searching for Cohesive Solutions for the Whole Space of Housing Estates

Campaigns aimed at the positive redevelopment of urban space meet with huge social response. From all over Poland, the website of www.pospoliteruszenie.com receives not only examples of "contaminated" buildings but also textbook examples of designs delivered and design proposals for the existing blocks of flats - some of them completely new, other using original projects that had not been implemented. We are also witnessing more and more successful thermal renovation projects such as the one implemented by Ultra Architects at Waryńskiego Street in Poznań for a building designed by Professor Jan Węclawski in the late 1950s. The architects prepared a renovation design that retained the original colouring of the building and accentuated its details. The project is featured in the album "101 Most Interesting Polish Buildings of the Decade"³⁸. Thanks to the cooperation with Ultra Architects, also three blocks of flats at the Chrobrego estate in Poznań will gain elevations with subdued colours and interesting colour accents on balconies. The architects allude to an original colour distribution - the front and back elevations will be painted with a light colour while the upper walls will gain darker hues. Cuboidal lumps will differ between each other in the colour of balcony linings only – red, green and blue. Top sections of the walls and balcony linings will also feature mosaic motifs, originally covering the elevation of the buildings. The pattern of balcony

³⁶ Comment of L.U.C. – who was one of the competition jury members, www.pospoliteruszenie.com

³⁷ refreszkrakow.blogspot.com

³⁸ Wybieralski, M., 28.11.2012, Na Piątkowie będą mozaiki zamiast pisanek, Available online http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36001,12937346,Na_Piatkowie_beda_mozaiki_zamiast_pisanek.html#ixzz2SKAQn3ur, Accessed 4.05.2013

mosaics will be a result of random throws of dice, which should optically break the elevations, add some variety and impart the buildings with individual features. This project, as one of the few, refers to the used in the 70's and 80's for decorating objects (balcony or entire walls) so called vitromosaic - square glass tiles measuring 2x2cm, occurring in a variety of colors: including shades of beige and brown, white, blue, yellow and cream. It was produced since the mid 70's in the Glass Factory "Wałbrzych" in the form of a single tile, square mats to facilitate assembly or finished façade panels³⁹.

Noteworthy are also examples of comprehensive housing estate colour revitalisation projects implemented only thanks to the cooperation of architects and members of cooperatives and residents⁴⁰.

For the Wrocław estate of Popowice, the AQ7 group of designers proposed colours ranging from light shades of green in the eastern part of the estate to warm shades of red in the west, which is not only to improve the aesthetic quality of each building but also facilitate spatial orientation and improve visual identification. A draft design envisaged 5 colour segments set by transverse streets connecting Popowicka Street and Legnicka Street. Additionally, street name and block number plates of extreme buildings will be accompanied by animal symbols related to street names, e.g. a symbol of a bear for Niedźwiedzia Street, a beaver for Bobrza Street and a deer for Jelenia Street⁴¹.

In 2009, at the request of the Housing Cooperative, comprehensive color project for residential estate in Rzeszów: Krakowska-Południe was developed. Architects of the SARP (Polish Architects Association) proposed to establish the general guidelines within which the color of each block can be developed individually. The colors of the lowest blocks will be warm, gray-greenish, the higher buildings will be sand and brown, and the highest steel gray. The proposed colors form the basis, which can be further developed in the individual design. The implementation plan is scheduled for seven years, but already some progress can be seen – with new colors the settlement has gained a new quality. Large address numbers on the buildings serve for better orientation and gives individual traits to the objects⁴².

A governmental revitalisation and renovation scheme for prefab-section blocks of flats is likely to be developed soon. A related debate began back in December 2012, but as early as 2006-2007, the forum of Visegrád Group featured talks aimed at uniting Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia in the efforts to gain EU funds to finance such a project. These activities are to be focused on improving the technical conditions of the buildings and the attractiveness of the living space for greater satisfaction of housing estate residents (Fig.5,6)⁴³.

4. SUMMARY AND CONCLUSIONS

Prefab-section housing estates have become one of identificatory elements of many Eastern Block countries, including Poland. This architecture is marked by a kind of nobili-

³⁹ Zagadnieniu vitromosaiki poświęcono jedną z Kronik Filmowych z 1977 roku <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=en/node/6024>. Jednak nawet autorzy filmu wskazują na niewykorzystany już wówczas potencjał tego materiału, który, ze względu na wymaganą przy montażu dużą precyzję nie był używany na dużą skalę. Współcześnie, w procesie termomodernizacji większość mozaik została zakryta. Vitromosaics issue was devoted to one of the Polish Chronicles from 1977 <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=en/node/6024>. However, the authors of the film indicates untapped potential of this material, which, due to the required high precision of the assembly has not been used on a large scale. Today, in the process of thermomodernisation most of the mosaics were covered.

⁴⁰ ibidem

⁴¹ Gołębiowska M. 17.04.2012. Czy spodobają się nowe kolory bloków na Popowicach? Available online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11549288,Czy_spodobaja_sie_nowe_kolory_blokow_na_Popowicach_.html, Accessed 4.05.2013

⁴² Gernand A., 09.02.2009, Kolor bloku pod kontrolą, Available online: <http://www.bryla.pl/bryla/1,85301,6251068.html>, Accessed 09.05.2013

⁴³ Henzel P., 06.01.2013. Plan rewitalizacji osiedli obejmie całą Polskę. Andrzej Adamczyk: to olbrzymie wyzwanie, Available online <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/plan-rewitalizacji-osiedli-obejmie-cala-polske-and,1,5385540,wiadomosc.html>, Accessed 04.05.2013

ty and raw, minimalist aesthetics, which has shaped millions of people for 40 years of its existence and is tied with social and cultural identity⁴⁴. Their revitalization, consisting at least in renovating buildings' elevations, may raise the value of housing estates, only if conducted in a proper way, though. Numerous campaigns for the improvement of the aesthetic image of Polish prefab-section housing estates, such as Pospolite Ruszenie, show that the society is seeking for something more than kitsch and random colours in its surroundings and calls for comprehensive solutions. Each housing estate and each building should be considered separately, approached in conjunction with their specific nature, and their new colouring should be designed in a conscious manner. Many blocks of flats show interesting architecture and it often suffices to return to the original plan to bring their original look back. Painterly treatment of the blocks of flats makes sense only if elevations are free from prominent details and may be applied only to a small number of buildings⁴⁵. An analysis of the successful examples shows that the best projects are those that *"do not make architecture a hero of the space, but just the background for the life around it."*⁴⁶ These are projects that rest upon understanding of what a block of flat is and bring the essence of the architecture to the fore with a minimalist and efficient use of colours while at the same time imparting them with a new quality and identity (Fig.5,6).

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Basista A., *Betonowe dziedzictwo*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 2001
- [2] Ciarkowski B., *Niechciane dziedzictwo – koncepcje i strategie rewitalizacji osiedli z wielkiej płyty*, [w:] Monografia – Uroda Miasta, z cyklu Odnowa krajobrazu miejskiego – Urban Landscape Renewal ULAR4, Wydawnictwo Wydział Architektury Politechniki Śląskiej i Komitet Architektury i Urbanistyki PAN, Gliwice 2009, str. 371-380
- [3] Gernand A., 09.02.2009, *Kolor bloku pod kontrolą*, Available online: <http://www.bryla.pl/bryla/1,85301,6251068.html>, Accessed 09.05.2013
- [4] Gołębiowska M. 17.04.2012. *Czy spodobają się nowe kolory bloków na Popowicach?* Available online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11549288,Czy_spodobaja_sie_nowe_kolory_bloko_w_na_Popowicach_.html, Accessed 4.05.2013
- [5] Gronostajska B. 2010. *Zespoły mieszkaniowe z wielkiej płyty w XXI wieku – problemy, perspektywy*, Architecturae e Atribus, vol.2 no 2(4). Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Also available online <http://www.wa.pb.edu.pl/uploads/downloads/3--Barbara-Gronostajska---Zespoly-mieszkaniowe-z-wielkiej-plyty-w-XXI-wieku---problemy-i-perspektywy.pdf>
- [6] Hajok D., 26.05.2012. *Rewolucja na osiedlach. Precz z kolorystyczną szpetotą!*, Available online <http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,44425,11797625.html#ixzz2SRBclldY>, Accessed 06.05.2013
- [7] Henzel P., 06.01.2013. *Plan rewitalizacji osiedli obejmie całą Polskę. Andrzej Adamczyk: to ołbrzymie wyzwanie*, Available online <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/plan-rewitalizacji-osiedli-obejmie-cala-polske-and,1,5385540,wiadomosc.html>, Accessed 04.05.2013
- [8] Maciejewska B., 22.04.2012. *Osiedla zmieniają się w koszmarki. Czas to powstrzymać*, Available online http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,11591368,Osiedla_zmieniaja_sie_w_koszmarki__Czas_to_powstrzymac.html#ixzz2EpJkZJ9x, Accessed 04.05.2013
- [9] Makowski, Ł., 2010. *Rewitalizacja terenów otwartych w osiedlach z wielkiej płyty*, Available online http://www.nfosigw.gov.pl/gfx/nfosigw/userfiles/files/aktualnosci/2010/kwiecien/prace_magisterskie/lukasz_makowski.pdf, Accessed 4.05.2013

⁴⁴ Sołoduha K. 2010. Krótka historia blokowisk. Available online http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=258, Accessed 4.05.2013

⁴⁵ Saraczyńska, A., Pomalowanie bloku..., op.cit.

⁴⁶ Wybieralski M., Na Piątkowie..., op.cit.

- [10] Mrowiec, M. 28.04.2013. *Azory staną się największą galerią świata?*, Available online <http://www.gazetakrakowska.pl/artukul/881225,azory-stana-sie-najwieksza-galeria-swiata-wizualizacje,1,2,id,t,sm,sg.html#galeria-material>, Accessed 04.05.2013
- [11] Saraczyńska, A., 28.08.2011. *Pomalowanie bloku nie poprawi wyglądu całego osiedla*. Available online <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/51,35771,10155452.html?i=1#ixzz2SKagrHDR>, Accessed 4.05.2013
- [12] Skłodowska M., 20.11.2006. *Pastelowa orgia barw na polskich blokowiskach*, Available online http://forum.gazeta.pl/forum/w,132,52582199,52582199,Pastelowa_orgia_barw_na_polskich_blokowiskach.html, Accessed 04.05.2013
- [13] Sołoduha K. 2010. *Krótką historią blokowisk*. Available online http://www.sztuka-architektury.pl/index.php?ID_PAGE=258, Accessed 4.05.2013
- [14] Tarajko-Kowalska J., *Colour revival of residential estates built of prefabricated large panels in Poland – between art and kitsch*, [w:] Materiały konferencyjne 12th Congress of the AIC “Bringing colour to life”, 8-13.07.2013, Newcastle upon Tyne, Wielka Brytania, The Colour Group 2013, ISBN 978-0901623027 str. 791-794
- [15] Wójcik M. 2008. *Wielka płyta – wielka sztuka*, Available online <http://krakoff.info/2008/01/11/wielka-plyta-wielka-sztuka/>, Accessed 4.05.2013
- [16] Wybieralski, M., 28.11.2012, *Na Piątkowie będą mozaiki zamiast pisanek*, Available online http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36001,12937346,Na_Piatkowie_beda_mozaiki_zamiast_pisanek.html#ixzz2SKAQn3ur, Accessed 4.05.2013
- [17] www.monumentalart.eu
- [18] www.pospoliteruszenie.com

O AUTORZE

Justyna Tarajko-Kowalska, dr inż. architekt, nauczyciel akademicki. Od 2001 roku pracuje na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Jest autorem przeszło 40 artykułów i licznych wykładów o tematyce barwy w architekturze i urbanistyce. Uczestniczyła w wielu konferencjach i sesjach naukowych poświęconych barwie m.in. w kongresach AIC. Od 2005r. jest członkiem grupy studialnej AIC Environmental Color Design Study Group. Jest również autorem i współautorem kilku opracowań wykonanych na zlecenie producentów farb i tynków zewnętrznych, wspomagających wybór barw elewacyjnych. W swojej pracy badawczej koncentruje się szczególnie na zagadnieniach związanych z kolorem w środowisku zbudowanym. Kontakt: justarajko@tlen.pl

AUTHOR'S NOTE

Justyna Tarajko-Kowalska, Phd. Arch., architect, academic teacher. Since 2001 she is working in the Faculty of Architecture, Cracow University of Technology as a lecturer. Author of over 40 articles on the issue of color in architecture published in Polish and English, she also has participated in numerous conferences and scientific sessions including congresses and meetings of the International Colour Association (AIC). Since 2005 she has been a member of the AIC Study Group on Environmental Color Design. She is also active in developing design projects for architectural color. She is author and co-author of several studies supporting the selection of elevation colors, developed for producers of façade paints and plasters. In scientific studies, she concentrates more specifically on the issue of color in the built environment. Contact: justarajko@tlen.pl